

Rapport dal parsura

Autor(en): **Arquint, Romedi**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **97 (1984)**

PDF erstellt am: **07.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-234914>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern. Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Rapport dal parsura

Dad onn ad onn prova il parsura en quest lieu da resumar e da bilantschar l'activitad da la societad da tetg da la Rumantschia. Oz ch'el sa metta a scriver ses davos rapport, sa schlargia l'orizont; i s'accumuleschan regordanzas ed experientschas d'in'etappa pli lunga, i sa mussan foras en il vid e rauba che tegna, ed or da tut sa cristalliseschan pensaments e reflexiuns da tempra pli generala.

Tge è capità en il decurs dals davos set onns cun il moviment dals Rumantschs? Ina dumonda ch'jau na prov gnanca da responder en moda cumplessiva, surlaschond quai al temp, che vegn a zavrà lura pir il madir dal malcotg. I ma tenta dapli da proceder en maniera selectiva, prendend giu qua e là ina da las flurettas senza l'ambiziun vana ch'i dettia londerora in puschel flurs cumplet.

Gia a l'emprim'egliada vegn mintgin a vesair che la contabilitad da la LR è sa midada. Ad ina svieuta totala da ca. 2 milliuns francs l'onni 1977 correspunda in budget per il 1984 da 5 milliuns francs. Il spectrum d'activitad da la LR è s'augmentà considerablmain. Quai che dat latiers en egl è che questa creschientscha n'ha betg scuflà en prima lingua il secretariat central – per gronda part favurisescha ella las regiuns. L'engaschament da 4 collavuratur regiunals è in pass decisiv vers la decentralisaziun e regionalisaziun da nossa lavur. Be per pauc è però s'augmentà il persunal al secretariat sez, era sche la lavur n'è betg daventada pli pitschna! Il cumpartiment intern da las lavurs, la schanza da pudair furmar en in ambient rumantsch 2 emprendistas, la pussaivladad da surdar lavurs da tempra specifica ad incumbensads: Sche questas premissas s'uneschan cun in spiert da collavuraziun, lura ha la LR il fundament per ina lavur fritgaivla. Sch'i reussescha a tuts, e qua pens jau era a la suprastanza sco organ da contact direct cun il secretariat, da remplazzar tendenzas da controlla tras in spiert da toleranza activa e da sa far liber da cultivar «ballast» d'ina ideologia da las particularitads, lura van ils sforzs era en ina direcziun positiva. Che quai è stà pussaivel en aut grad, e quai cun 3 secretaris, cun differentas midadas persunalas tant en il secretariat sco er en la suprastanza, è stà per mai ina da las pli grondas satisfacziuns.

La valor da questa constataziun crescha anc sch'jau registresch il sequent «curiosum» dals Rumantschs: Fitg raras èn stadas las situaziuns

da discrepanzas tar dumondas materialas; i deva bain ideas oppostas e discussiuns animadas, adina ha però dominà la voluntad da sa chattar a soluziuns acceptablas per tuts. Tut auter cur ch'i sa tracta da far eleziuns: Dumondas persunalas chaschunan cun regularitad frappanta erupziuns emoziunalas, laschan reviver atavissem ch'ins crajeva gia daditg superads, ma ch'èn anc oz en cas da far stremblir perfin il fundament da la chasa rumantscha. Sch'ils custs per las reparaturas da la miraglia giustifitgeschan las burascas è in quint tant impussaivel sco quai che vegnan ad esser las provas dad impedir la proxima.

*Da quai che va da sasez, da quai che sa tira a la lunga
e da quai che stat quiet*

- Jau ma regord d'avair declerà en occasiun da mia tscherna che la dumonda da l'instrucziun da rumantsch en las scolas professiunalas ma stettia fitg a cor. Jau hai prendì ora dal truclet il postulat relativ, nus avain formulà instanzas e furmà gruppas da lavur, nus avain discutà e nus avain tractà: L'onn 1983 è stà il prim onn che tut ils emprendists e las emprendistas da las scolas professiunalas en terra rumantscha han survegnì la pussaivladad da frequentar *in'ura da rumantsch*. Igl ha vulì 7 onns per cuntanscher quest pitschen resultat, ed jau ma regord anc d'ina persunalitad prominenta che ha admonì a nus da la Lia avant in onn da betg exagerar cun nossas pretensiuns! Las difficultads da penetrar en il mund da l'industria e dal commerzi han però era da far cun in tschert elitarissem dal moviment rumantsch che ha negligì e parzialmain perfin stgaffì foss tranter la cultura ed il mund da l'economia.
- Avanzar cun la sveltezza da là glimaia è ina, star quiet dal tut in'otra. I ma displascha, ch'areguard l'idea d'in *magasin interrumsch* che promovess l'infurmaziun e la comunicaziun tranter las differentas regiuns rumantschas, n'essan nus progredids gnanc in pass. Blers èn sa dads fadia, per els tuts n'è'gl betg ina granda consolaziun ch'almain il munt dad actas è creschì vaira fitg.
- Pli u main airi è era stada la dumonda da *l'integritad territoriala* per il rumantsch. Il «ius soli» è sa perdì en la dschungla da propostas d'experts, proceduras da consultaziun, expertisas da qua e da là. Sche la lavur d'in ulteriur expert porta l'ov da Columbus, sch'i daventa pus-

saivel da discutir questa dumonda fundamentala per l'existenza dal rumantsch e d'in Grischun triling en maniera seriosa che cumpiglia tuts interessads è a l'entschatta dal 1984 anc tuttafatg intschert.

- I dat lura era chaussas che van quasi da sasez. Per la LR è'gl stà impurtant da basar sia istanza a la Confederaziun dal 1980 sin duas pitgas: *Ponderaziuns generalas* per ina politica da lingua e cultura ed ils *agens basegns* per pudair realisar quella. Sin questas pitgas è vegnida construida l'istanza, in document programmatic per la lavur da la LR dals proxims onns. La seriusadad da l'istanza, l'insistenza durant las tractativas, la cunvegientscha ed il sustegn davart da la Confederaziun, surtut però l'engaschament persvasiv ed unì dals exponents da la LR han pussibilità al parlament da decider cun unanimitad da conceder ils meds finansials per realisar il program d'acziun a partir dal 1984.
- Mintgatant sa precipiteschan novas acziuns. En occasiun dals 40 onns rumantsch sco lingua naziunala (1978) avev'jau postulà a Casti la creaziun d'in rumantsch da chanzlia. Senz'in instrument linguistic simpel ed acceptabel per tut ils Rumantschs sa manevrescha il moviment rumantsch adina pli ferm vers in ghetto folcloristic regiunal. Jau aveva discurrì dal «surmiran adattà» sco lingua da punt – e gia eran qua ils «sches» ed ils «mas» ed ils «tgi-sas». Tgi avess ditg, che be dus onns e mez suenter che la suprastanza da la LR aveva decidì da betg perseguitar vinavant l'idea, ins possia annunziar la naschientscha dal rumantsch grischun? D'in mument a l'auter, grazia a la constellaziun fortunada tant persunala sco era da la cumpetenzza, è'gl stà pussaivel. Gia suenter in onn pon ins constatar ch'il project rumantsch grischun entra en ina fasa da consolidaziun. Il basegn da pudair offrir in med da comunicaziun en scrit per l'entir territori rumantsch è evident, l'enclegientscha crescha plaun plaunet era tar la populaziun e relativescha la vusch da tut quels ch'avevan profetisà la mort da l'uffant avant ch'el era naschì. Il fatg, ch'il RG sa sviluppa enavant, era sch'el vegn accumpagnà cun in egl sceptic e cun in egl intschert, è per mai en sasez ina da las experientschas las pli allegraivlas dals davos onns. Ella è in segn da vitalità da la Rumantschia, d'ina minorità, che senta co ch'il verm ruia vi da la sostanza e ch'en questa situaziun na drizza betg si ina saiv ermetica enturn tut quai che capita dadorvant, mabain sa confrunta cun basegns novs dal temp e sa metta en viadi vers rivas nunenconu-

schentas. Il mument è'gl da cuntinuar cun la lavur scientifica fundamentala, da stabilisar ina strategia transparenta e consequenta areguard il diever e da cuntinuar cun la lavur pragmatica intensivond l'infurmaziun da la populaziun areguard urgenza e cunfins dal RG.

Excurs areguard la politica dal moviment rumantsch

1. Ina lingua è liada vi d'in territori segirà. Ella viva, sch'ella documentescha sia preschientscha en tut ils secturs impurtants da la vita dal mintgadi da ses purtaders.
2. Areguard il rumantsch sa dattan londeror 2 consequenzas:
 - Igl è da cultivar l'idiom da la regiun;
 - Igl è da furnir in med da communicaziun surregiunal, simpel, praticabel ed acceptà.
3. Il moviment rumantsch viva da la tensiun tranter il sistem da valurs e normas ertadas ed ils basegns d'in temp che sa mida. Questa tensiun è da tegnair ora. Privels permanents èn l'idealizaziun dal passà dad ina vart e da tschella l'affirmaziun nuncritica da tut quai ch'è nov!
4. Il moviment rumantsch ha ina dimensiun linguistica, ina culturala, ina economica ed ina politica. Questas dimensiuns na sa laschan betg separar ina da l'otra. Ellas dependan ina da l'otra e s'influenzeschan vicendaivlamain.
5. Il moviment rumantsch sto sortir dal ghetto linguistic-cultural e daventar in moviment d'integraziun e d'identificaziun per tut ils abitants en terra rumantscha.
6. Las consequenzas pon vegnir signalisadas cun dumondas:
 - Co iniziar il dialog indispensabel tranter la dimensiun culturala e l'economica per arrivar ad in svilup «endogen» che sa basa sin l'iniziativa e la controlla dal svilup tras quels che vivan en terra rumantscha?
 - Co utilisar e chanalisar las influenzas reciprocas da maniera ch'ellas servan a reconstruir communaivlamain ina terra rumantscha che vegn ad esser la nossa?
 - Co actualisar valurs sco quella da l'autonomia e da la cuminanza en il mund da la cultura, economia e politica?
 - Co organisar il moviment rumantsch da maniera ch'el porschia in forum d'identificaziun necessari per tuts?

Il motto da la lavur LR 1983 è stà: Manar enavant la lavur ordinaria, preparar la realisaziun dal nov program da lavur. Tranteren hai era dà surpraisas: cumenzain cun quellas.

Bravuogn e La Punt-Chamues-ch

Che la situaziun dal rumantsch a Bravuogn è precara, savev'ins. Il dumber da la populaziun che discorra rumantsch diminuescha pli e pli (da 191 = 42,35% 1970 giu sin 158 = 34,42% dal 1980), e quai vala surtut per la glied giuvna. La situaziun geografica isolada, il conflict permanent tranter idiom local ed idiom da scola, in summa, tut premissas pauc favuraivlas per in svilup organic da la lingua dal lieu. La preschientscha publica dal rumantsch era practicamain reducida sin il sector da la scola e scolina. Era qua sa plunavan las difficultads. Chapibel ch'ils organs responsabels han provà da meglierar la situaziun. Suenter avair proponì in model per ina scola bilingua ch'è vegnì refusà dal departament d'educaziun n'è'gl betg restà auter ch'introducì la scola fundamentala tudestga. La mancanza d'infurmaziun en questa davosa fasa ha pussibilità a la LR d'intervegnir pir il davos mument. Igl han lura già lieu differentas scuntradas e discussiuns uschia che grazia era a l'enclegientscha dals da Bravuogn han ins pudì chattar ina soluziun da cumpromiss: La decisiun d'introducì la scola fundamentala tudestga (cun 4 uras da rumantsch) vala per 2 onns. Ina cumissiun duess dentant tschertgar da sensibilisar la populaziun per ina reactivaziun da la preschientscha dal rumantsch en tut la vischnanca. Durant quest temp da prova duai vegnir reponderada la situaziun scolastica. Seriusamain vegn ins a stuair studegiar la dumonda d'in nov tip da scola tranter la scola fundamentala tudestga e quella rumantscha, in tip che garantisce ina scolaziun che po satisfar tant la populaziun rumantscha sco era quella d'autras linguas.

Cumenzà hai en Surselva. Pliras vischnancas han decidì da ruman-tschar il num uffizial da lur vischnanca (Vignogn, Degen, Cumbel, Schluein). L'unda è sa bittada vi en Engiadina. La Punt-Chamues-ch è ina vischnanca a l'ur dal territori anc pli u main intacta. La statistica dat bain da pensar (41,54% rumantschs e 40,00% tudestgs), da pensar devi era che dapi decennis la vita politica ed administrativa sa reglava tutt'fatg en tudestg. En il rom da la revisiun totala da la costituziun communal han votantas e votants da La Punt-Chamues-ch decidì cun

in'imposanta maioritad d'introducir il rumantsch sco lingua uffiziala.
Ina decisiun che dat curaschi!

Uniuns affiliadas, radunanza da delegads

La lavur cun las uniuns affiliadas è stada bullada d'in spiert da stretga e buna collavuraziun. La LR ha già da ruir diras nuschs: Chatta ina nova clav per la repartiziun dals subsidis fundamentals (ina pauschala + sustegn segund las activitads), metter en net il carnet da lavur per ils collavurats regiunals e spartir duairs e cumpetenzas tranter las societads regiunals e la LR; nus avain plinavant chatta in cumpromiss areguard la dumonda da la Romania per in sustegn ad ediziuns ecclesiasticas. Durant che las uniuns regiunals survegnan ina tscherta libertad per in tal sustegn, duai la LR mantegnair sia neutralitad en tuttas dumondas confessiunals. Era per l'URS è vegnida simplifitgada e dauzada la cuntribuziun da basa, dond a quella uniun affiliada dapli autonomia che fin ussa.

En il rom usità èn sa splajadas las tschentadas ed ils rapports regulars. La radunanza da delegads da la stad ha già lieu a Schlarigna. Qua sco era en auters lieus è sa mussà, quant grev ch'igl è da dar a questas radunanzas ina tempra festiva e populara, da realisar ina veritabla scuntrada da delegadas e delegads da tut l'intschess rumantsch cun la populaziun dal lieu.

La radunanza dal december a Cuira ha tractà las cumondas statutarias ed ha già da s'occupar cun ina resoluziun inoltrada da vart ladina. Cun gronda maioritad senza cuntravuschs è vegnì acceptà il text sequent:

Resoluziun

La radunanza da delegads da la Lia Rumantscha accepta la sequenta resoluziun:

1. En vista al fatg che
 - l'istanza da la Lia Rumantscha a la Confederaziun cuntegna in program urgent e minimal incontestà da tut ils gremis ch'han tractà ella
 - la contribuziun minimala da 1,5 milliuns dals 3 milliuns accordads da la Confederaziun ensemen cun ils frs. 400 000.– decidids dal Cussegl grond na bastan betg per realisar quel en ina maniera integrala

pretenda la radunanza

che la Regenza grischuna fetschia ils pass necessaris per pussibilitar la realisaziun da tut ils postulats da l'istanza.

2. La radunanza

- renconuscha cun engraziament la decisiun dal Cussegl grond da dauzar la contribuziun annuala a la LR tenor proposta federala
- constatescha ch'il sistem da controlla da finanzas pratitgà fin oz vegn apprezzà e giavischà ed ha funcziunà irreproschablain e mai chaschunà difficultads u perfin irregularitads ch'avessan pretendì ina midada
- deplorescha la decisiun dal Cussegl grond ch'ha prendì a la LR e ses organs il dretg da decider definitivamain davart il program da lavur ed il preventiv e che metta uschia en dumonda la structura democratica e l'autonomia da la LR
- spera che la decisiun tratga garanteschia er en l'avegnir la pratica cumprovada contribuind qua tras ad ina collavuraziun fritgavla tranter la LR ed il chantun.

Cuira, ils 10 da december 1983

Delegadas e delegads
da la Lia Rumantscha

Suenter l'evasiun da las tractandas ha referì signur H. R. Dörig, schef da secziun en l'uffizi federal da cultura davart «Aspects e vias novas en la politica da minoritads da la Confederaziun».

Activitads generalas, scolaziun e furmaziun

Scolina: La LR ha sustegnì las scolinas en il rom usità, ella ha decidì da spetgar ils effects da la lescha per las scolinas, avant che reveder sia pratica da sustegn. In import finanziel pli grond è vegnì accordà ad Alvagni, nua ch'ina delegaziun da la LR/URS ha gì ina tschentada cun las autoritads communalas e scolasticas per discutir la situaziun dal rumantsch ch'è precara era qua.

Signur Schimun Bonorand ha elavurà in *med da lavur* per las scolinas; quel duai vegnir evaluà suenter ina prova en differentas scolinas.

In vast questiunari ha erùì ils giavischs areguard las *inspecturas* da scolina. Quels duain servir sco basa per ina reponderaziun dal status e

da las incumbensas da las inspecturas. Cun in sincer engraziament ha la Lia Rumantscha stuì acceptar la demissiun da dunna *Lucrezia Vital*, ch'ha tgirà blers onns las scolinas da l'Engiadina Bassa e Val Müstair.

Per ils magisters e las magistras ch'han surpiglià plazzas en scolinas ha la LR organisà in *curs d'introducziun*.

Cun in act festiv en la baselgia da la Sontga crusch ha la Lia prendì cumià il zercladur dal *seminari da mussadras*. Differents discurs, la represchentaziun dal toc musical «Missa Sti Aloysii» da Michael Haydn per solists, chor ed orchester, realisà da las seminaristas ensemen cun solists sut la batgetta da lur magister H. P. Rechsteiner e la preschientscha da numerusas amias ed amis dal seminari han stgaffi in ambient da cumià, cun sentiments d'encreschadetgna, da malsegirezza e d'in optimissem moderà vers l'avegnir. Noss cussegl da scola è sa dissolvì, dus da ses commembers, dunna Fortunata Ramming e signur Luzi Battaglia èn vegnids eligids en la cumissiun chantunala consultativa per la scola da dunnas.

Represchentants da la LR han discutà cun las autoritads communalas da *Samedan* areguard la scolina e cun quellas da *Razén* davart l'introducziun d'in'instrucziun da rumantsch per tut ils stgalims dal temp da scola obligatori.

Suenter che la *scola professiunala commerciala* da Samedan ha gì tschernì sco nov manader signur Attinger (quai ch'aveva provocà discussiuns animadas sco era in'intervenziun da la LR e da la PGI), han ins pudì cuntinuar cun las tractativas. Quellas han manà ad in resultat ordvart positiv, uschia ch'a partir da l'entschatta dal nov onn da scola tut ils/las emprendists/-tas ch'han frequentà la scola fundamentala rumantscha frequentan ina ura da rumantsch che vala era sco rom d'examen. Grazia a l'enclegientscha gist era davart dad exponents nunrumantschs èn ins vegnì en curt temp in bun pass enavant. Perencunter n'han ins anc betg chattà ina via che po satisfar per la scola industrial a Cuir. Da *G. A. Derungs-Brücker* è cumparì «Instrucziun romantscha in las scolas professiunalas», durant che *Iso Tuor* ed a. han preparà ina correspundenza rumantscha che cumpiglia en maniera cumplessiva brevs e formulars per commerzi ed administraziun.

Bunas novas era da la scola da dunnas e dal Plantahof: Sin l'urari da tuttas duas scolas figureschan 2 uras da rumantsch, obligatorias per scolaras e scolar da lingua rumantscha.

L'istanza da la LR a la regenza dal 1981 che postulava per la partiziun

tudestga dal *seminari chantunal da magisters* la pussaivladad dad eliger tranter talian e rumantsch n'è anc betg vegnida respundida. Ils magisters da *scola media* han salvà lur dieta da lavur a Ftan. A la fin da lur lavur han els insistì sin la pretensiun d'ina normalisaziun immediata da l'instrucziun da rumantsch a l'institut autalpin da Ftan, e registrà cun satisfacziun che Gion Deplazes è pront da cumpilar cun agid da collegas ina «Istorgia da la litteratura rumantscha (cun texts originals) per scolas medias».

In pensum urgent spetga ils collavuratur regiunals, numnadamain da s'occupar dals *curs d'assimilaziun*: Rimnar il material avant maun, coordinar l'instrucziun, organisar curs da furmaziun per ils magisters, avair quità d'ina successiun organica e regulara dals curs, diversifitgar quels tras offertas specificas (a geniturs dad uffants che van a scola etc.), porscher pussaivladads d'integrasiun dals «assimilads» en il moviment rumantsch. Il success dals curs d'assimilaziun è stà remartgabel: Igl han gè lieu 93 curs cun 904 participant(a)s.

Curs da creschids «Furmaziun e scuntrada» han gè lieu cun bun success en Engiadina, Val Müstair e Surmeir, entant che da la Surselva e dal Grischun d'amez n'han ins betg udì bler.

La Lia Rumantscha è participada ad in project per la scolaziun da creschids dal *Cussegl d'Europa*. Quest project, ch'entra l'onn 1984, suenter visitas da studi en il Grischun, en Portugal, en Spagna ed en la Sicilia, en sia fasa finala, pussibilitescha in barat d'experienceschas sin il plaun europeic e furnescha in catalog da recumandaziuns per ils stadis participads al Cussegl d'Europa. El ha confruntà il moviment rumantsch cun reflexiuns, objecziuns e criticas che valan la paina da vegnir ponderadas seriusamain.

Linguatg

Il zercladur avainsa festivà l'emprim anniversari dal *rumantsch grischun* cun ina conferenza da pressa. Cun questa occasiun è vegnids offrìds 2 bels regals: La segiranza «Vita» ha gè quità che tut ils formulars, brochuras ed inserats vegnian translats en rumantsch grischun, entant che la Lia Rumantscha ha preschentà il Tick-Tack, in manual simpel per la correspundenza, sviluppà en Engalterra e translats en pliras linguas. In ordvart grond interess da Rumantschas e Rumantschs ha chattà il curs d'in'emna a Savognin cun ina participaziun da 100 personas. Bernard

Cathomas e Georges Darms han suandà numerusas invitaziuns per referats d'infurmaziun en terra rumantscha ed utrò. Suenter in onn pon ins constatar

- che la lavur scientifica proceda en ina maniera fundada, seriusa e speditiva
- ch'il basegn e la voluntad da sa servir dal RG creschan tant en terra rumantscha tar privats, sco era tar societads, interpresas ed instituziuns publicas (la LR ha survegnì dapli che 200 dumondas per translatar texts en RG)
- ch'ils Rumantschs sezs accumpognan il project RG cun in sentiment sceptic e critic, senza però far opposiziun da princip. Controversa è la discussiun areguard il diever dal RG. La LR sa tegna consequentmain vi da la maxima ch'il RG duai vegnir duvrà sulettamain là, nua che l'alternativa fiss il tudestg
- che l'entir project dal RG na chargia betg la cassa da la LR; el vegn finanzià dal Fondo naziunal per la perscrutaziun scientifica e dal chantun da Genevra cun in import annual da frs. 87 000.--.

Dasper n'è l'engaschament a favur dals idioms regiunals betg vegnì a la curta. Ad ina ventgina dad ediziuns ha la suprastanza accordà in sustegn finanziàl; la LR realisescha sezza las ediziuns da l'OSL, edescha ina gasettina per uffants en sursilvan (il «Pierrot», che chatta bun'accoglientscha, ma che sto vegnir remplazzà a partir dal 1984 da l'«Enicapeni»); ella ha fatg las lavurs preparativas per ina «Grammatica sursilvana» che duai vegnir realisada dal chantun, e finanzià las lavurs da preparaziun per la nova ediziun da las novas «Normas surmiranas» (che duai sco med d'instrucziun era cumparair tar la chasa editura chantunala per meds d'instrucziun). Ella ha realisà ils meds d'instrucziun per las scolas fundamentalas tudestgas da la 1a-6avla classa en sursilvan e parzialmain er en puter, surmiran e sutsilvan. Cun grond engaschament lavura signur Otto Knupfer, cusseglia da Felix Giger DRG, en incumbensa da la LR vi da l'elavuraziun d'in *vocabulari* administrativ-giuridic, in'ovra monumental che duai cumparair en il decurs dal proxim onn. La seria «Pled Rumantsch» è vegnida cuntinuada cun l'ediziun da «Biologia».

Cun desideri spetgainsa da pudair occupar il post da servetsch da linguatg previs en l'istanza; la piazza relativa è vegnida scritta ora il mais da november.

Confederaziun e chantun

L'eveniment central sin il *champ federal* è stà la decisiun unanima dal parlament d'accordar al chantun Grischun ina contribuziun da 3 milliuns per sustegnair e promover il rumantsch ed il talian. Grazia a l'insistenza da la LR ed a la gronda chapientscha da las instanzas federalas èn las instanzas da la LR e da la PGI vegnidas tractadas da maniera cumplexiva e cun in tempo nunusità. Menziun engraziaivla merita la gronda chapientscha e l'engaschament per la Rumantschia da «noss» cusseglier federal, Leon Schlumpf, giu Berna. Cun insistenza stat el dad ina vart en per il schlargiament da la preschientscha dal rumantsch en l'administraziun federala (pledond per l'applicaziun dal RG) e da l'autra vart sustegna el ils sforzs per realisar ina chadaina da radio rumantsch. La Confederaziun ha scrit ora d'atun ina *plazza* per la tgira da las linguas minoritarias svizras ed en spezial dal rumantsch. Per quest post è vegnì elegì il suttascrit, ch'en consequenza demissiunescha sco parsura da la Lia Rumantscha. Ensemen cun l'universitad da Turitg prevesa la scola politecnica da realisar ina *professura da rumantsch*.

Il 1985 duai vegnir stampada ina *marca postale* speziala cun l'inscripziun «2000 onns Retoromania». La rumantschaziun da la *posta* en terra rumantscha cuntinua en ina maniera organica e consequenta e porta la tempra d'ina buna collavuraziun vicendaivla.

La supranza ha era prendì posiziun areguard l'iniziativa parlamentara Longet che pretendia la modificaziun da l'art. 116 da la costituziun federala.

Cun la *Viafier Retica* cuntinuan las discussiuns, senza ch'ins haja cuntanschì resultats substanzials evidents ils ultims 2 onns.

Cun satisfacziun ed engraziament avainsa pudì registrar la solidaritad vers il moviment rumantsch da differentas citads e chantuns svizzers. Dasper il chantun Genevra ha era la citad da Genevra concedì in import da frs. 40 000.--; il chantun da Soluturn ha sustegnì la lavur da la LR cun frs. 25 000.--, entant ch'ils frs. 25 000.-- da las citads da Schaffusa, Winterthur e Son Gagl han gidà ad endrizzar la biblioteca populara a Trun.

Las differentas instanzas e discussiuns cun il *chantun Grischun* han già la consequenza che la Regenza ha admonì la LR «da bandunar il stadi d'instanzas e da propostas per passar a l'activitad». Sche la LR è stada activa u betg po mintgin giuditgar sez a maun dal rapport; che gist en

ina fasa transitoria s'emplunan dumondas che ston vegnir scleridas a satisfacziun da tuttas duas parts è in fatg che na sa lascha betg evitar u alura be a disfavur d'ina situaziun clera e transparenta.

La LR ha inoltrà in *istanza* per normalisar la preschientscha dal rumantsch tar ils singuls departaments e tar l'administraziun chantunala. Era sche la resposta da la Regenza na po betg cuntentar, èn l'engaschament previs d'in segund traductur sco era in'applicaziun pli intensiva dal rumantsch en il Fegl uffizial in emprim pass bainvegnì. Per ch'il rumantsch possa sa rinforzar era en las chanzlias communalas ed en la vita publica fai però basegn da reponderar da fund ensi la pratica actuala dal chantun.

Il *parlament grischun* ha dauzà la contribuziun chantunala per la LR sin frs. 400 000.--. Tar ina scuntrada cun ils deputads ha la LR pudì orientar sur da sia lavur. Ella ha era exprimì ses fastidis, che la nova lescha pericliteschia l'autonomia da la LR, midond senza motivaziun sfurzanta la pratica da controlla davart dal chantun. Displaschavlamain n'ha il parlament betg suandà il giavisch da la LR; la radunanza da delegads ha lura exprimì sia dischillusiun tras la resoluziun publitgada sin pagina 10.

La distribuziun dals 3 *milliuns* federalis: Quai ch'ha provotgà naginas discussiuns tar las tractativas tranter la Lia Rumantscha e las uniuns affiliadas è daventà punct da «stgarpitsch» per la LR ed il chantun. La LR è da l'opiniun che la voluntad da la Confederaziun saja stada quella da pussibilitar a la LR da realisar l'entir nov program d'acziun (perquai la formulaziun: il chantun sto accordar a la LR *almain* 1,5 milliuns) e ch'il chantun possa senz'auter dar a la LR era dapli che la summa minima. La posiziun da la regenza è quella, ch'i basegnia per quai ina votaziun chantunala pervia dal referendum obligatori per expensas che surpassan frs. 500 000.--. Giurists èn vidlonder da sclerir la dumonda.

Main chapibel e fundamentalmain problematic daventa dentant il fatg che la Regenza prevesa da duvrar il rest dals 3 milliuns per accumplir duairs ch'appartegnan segund legiferaziun tar ils *duairs ordinariis* d'in chantun triling. Sche quest daner vegn impundì per l'instrucziun da rumantsch en las scolas chantunalas u per finanziar il post da translaziun en l'administraziun chantunala, sa dat or da quella pratica in *tractament inegal* da las gruppaziuns linguisticas en noss chantun. Questa situaziun è inacceptabla per la LR. Ella inizescha ina pratica da discriminaziun netta dals Rumantschs envers il Grischun da lingua taliana e tudestga.

Tuttas duas dumondas vegnan ad occupar la LR era en il decurs da l'onn proxim, ed i vegn ad esser dad impurtanza decisiva per la lavur dals proxims onns da chattar soluziuns che sa basan sin dretgs costituziunals evidents.

La LR ha en pli era giavischè da pudair sa participar a la procedura da consultaziun areguard il project dal *Flüela/Vereina*.

En la dumonda da la lescha da linguatg ha la LR insistì che l'expert incumbensà per elavurar ina proposta per ina midada da la costituziun e per ina lescha da linguatg survegnia er invista da las propostas elavuradas dals experts e da la radunanza da delegads da la LR.

Fatgs divers

Bainvegnidas e multifaras èn stadas las acziuns da *rumantschaziun*: In'inventarisaziun da las inscripziuns da la Viafier Retica ed in'otra da las inscripziuns chantunals da traffic en Surselva han furmà la basa per istanzas a las instituziuns pertutgadas. Las gruppas d'acziun da Scuol e quella da Trun cuntinuan lur lavur. Ellas han cuntanschì bels resultats e dattan novs impuls a las uniuns affiliadas per intensivar quella lavur en tut la regiun. Millis e millis abunents han fatg midar las inscripziuns en il cudesch da telefon. Quel cumpara a l'entschatta dal proxim onn en in vestgì rumantsch!

Dus cudeschs ch'infurmeschan davart istorgia e situaziun actuala dal rumantsch èn digns da vegnir menziunads en quest lieu: La retschertga plitost schurnalistica, perquai però betg main interessanta, da W. Catrina: *Die Rätoromanen zwischen Resignation und Aufbruch*, sco era, uss en versiun tudestga, l'ovra fundamentala da R. Billigmeier: *Land und Volk der Rätoromanen*.

La LR ha prendì per mauns in project, giavischè gia dapi daditg da differentas varts, e realisà in'exposiziun ambulanta represchentativa davart il moviment rumantsch. Questa exposiziun ambulanta è vegnida mussada cun success a Schaffusa e conturn. L'adattaziun da quella èn franzos vegn pussibilitada tras ina contribuziun dal chantun Vad.

A Soloturn ha già lieu en il center da sentupada Waldegg ina dieta da dus dis. La regenza chantunala ha envidà persunalitads da politica, cultura e dals mediums da massa per infurmar e discutir davart «l'oz ed il damaun» dal rumantsch.

Represchentants da la LR han prendì part a differentas reuniuns dad instituziuns privatas e publicas, tegnend referats u sa participond a discussiuns: Forum Helveticum, Pro Rätia, Neue Helvetische Gesellschaft, Institut für Minderheitenforschung, Quarta Lingua, Universität da Neuchâtel e. a. p.

La LR ha delegà Albert Gaudenz en il comite da patronadi «Barat da scolars en Svizra», dunna Heidi Derungs-Brücker en la suprastanza da l'«Institut für Minderheitenforschung». Per il cussegl da fundaziun OSL ch'è vegnì restructurà da fund ensi, tschertga ella in represchentant. La LR è era daventada commembra da la SAB (Cuminanza da lavur per il territori da muntogna).

Dapi in per onns sa partecipescha regularmain ina gruppa da giuvenils als seminaris da Pasca da la secziun giuvenila da la UFCE/FUEV (Uniun federalista da cuminanzas europeas). Nossas gratulaziuns a Ruedi Bruderer ch'è vegnì elegì sco secretari da questa uniun.

La LR ha dà ina nova furma a la concorrenza da chant, il resultat obtegnì è encuraschant (ves. «Chanzuns»).

La realisaziun dal nov program da lavur per l'onn che vegn ha chaschunà blera lavur preparatoria. Per dar ina degustaziun sajan almain menziunadas in per dumondas: status e funcziun dals collavurats regiunals, organisaziun dal post da linguatg, repartiziun da las contribuziuns finanzialas, prioritads d'acziun en vista al fatg che las contribuziuns finanzialas da la Confederaziun ch'il chantun dat vinavant a la LR na bastan betg per realisar l'entir program da lavur, tractativas cun la Regenza per obtegnair dapli daner che la summa minimala prescritta dad 1,5 milliuns dals 3 milliuns da Berna u per delegar tschertas incumbensas dal program da la LR al chantun. Schebain che questa lavur ha consumà blera energia e chaschunà rumpatesta, pudainsa constatar cun satisfacziun che la lavur ordinaria da la LR n'ha betg patì pervia da quai e ch'a la sava da l'onn nov la LR è bain pinada per affruntar in spectrum d'incumbensas considerablmain pli vast che quel dals davos onns.

Contacts pli intensivs hai dà quest onn tranter las uniuns linguisticas culturalas dal Grischun. Per l'emprima giada èn sa reunids ils parsuras da la «Walservereinigung», da la «Pro Grigioni Italiano» e da la LR ad ina tschentada d'infurmaziun e da barat d'ideas. La proposta da stgaffir in «bulletin cultural» triling vegn a vegnir tractada tar ina proxima tschentada.

En l'intern da la *Chasa Rumantscha* è sa midà vaira bler. Suentar la

renovaziun externa ha il cussegl da fundaziun decidì da realisar reparaturas e renovaziuns internas ch'eran daventadas urgentas. La dischlocaziun dal seminari da mussadras sco era novs basegns da la LR han manà ad ina nova concepziun da diever da las localitads. Tgi che ha marveglias fetschia ina visita en Chasa Rumantscha!

Collavurà temporarmain per la LR han durant l'onn danovamain pliras giuvnas e giuvens:

Dumenic Andry, Jachen Andry, Lucretia Augustin, Anna-Alice Dazzi, Cristina Decurtins, Frena Degonda, Maria A. Dosch, Claudia Gisep, Gion Peder Gregori, Manfred Gross, Christina Itin, Anita Mazzetta, Ladina Parli, Mevina Puorger, Annatina Secchi, Valeria Seglias, Violanta Spinass, Carli Tomaschet, Marietta Tuor.

Conclusiun

Avant 7 onns ha la LR ristgà d'eleger sco parsura ina persuna che svegliava sentiments ambivalents. Ella n'era betg anc «cumprovada» sco ins di, e sias activitads eran betg dal gener ch'ellas avessan permiss ina identificaziun per la maioritad. Da questa barriera ha jau betg resentì bler durant tut mes temp d'uffizi, anzi, jau hai bain spert survegnì l'impressiun da betg esser be tolerà, mabain acceptà e purtà. Quel fundament da solidaritad ha pussibilità da lantschar novas ideas, da schlargiar vaira fitg il radius d'activitad da la LR, e – sch'i stueva esser – era da cumbatter senza temair ils conflicts. Jau sun persuadì che quai haja contribuì a svilupar la reflexiun e formulaziun dals agens basegns necessaris per prestar ina lavur cuntentaivla, e per consequenza a cumbatter cun persuasiun ed insistenza per lur realisaziun. Viver da la bainvulientscha dals auters è *ina* moda da sa cumportar, viver or da las atgnas ragischs e pir suenter avair formulà sias pretensiuns tschertgar il cumpromiss, è quella filosofia che persuade dapli.

Positivmain surprindì sun jau adina stà da la gronda toleranza che tut ils gremis da la LR han già per mias escapadas sin il champ politic ch'han betg adina facilità la lavur da la LR. Sche questa toleranza ha già da far cun la persuasiun, ch'il parsura emprovia da far en l'intern sia lavur il pli bain pussaivel per l'avantatg da la chausa, fiss quai per el ina gronda satisfacziun.

I ma resta d'engraziar, d'engraziar a collavuraturas e collavuratur
en il secretariat sco er en ils organs da la LR, ed i resta d'engraziar a tut
las Rumantschas ed ils Rumantschs ch'han accumpagnà la lavur da la LR
cun engaschament e persvasiun, cun critica e chapientscha!

Romedi Arquint
parsura LR

Noss defuncts

En il decurs da l'onn da rapport ans han pliras prominentas personalitads
dal moviment rumantsch bandunà per adina. Nus ans regurdain en pia
memorgia da quellas dunnas e quels umens ch'èn s'engaschads cun per-
svasiun ed anim, ch'han enritgì noss stgazi cultural cun lur ovra e ch'han
dà impuls decisivs per la lavur rumantscha.

Ch'els repaussian en pasch.

Reto Raduolf Bezzola	(1898–1983)
Valantegn Caspar	(1923–1983)
Bistgaun Cathomas	(1915–1983)
Ursina Clavuot-Geer	(1898–1983)
sur Aluis Derungs	(1909–1983)
sur Giusep Durschei	(1911–1983)
Chatrina Filli	(1914–1983)
Luzi Jochberg	(1928–1983)
Wolfgang Amadeus Liebeskind	(1902–1983)
Giachen Gieri Spescha	(1900–1983)
